

Оксана БОЙКО

**КЛАСИКА І МОДЕРН ІЗ НАЦІОНАЛЬНИМ ВИСЛОВОМ.
ВИДАТНІ ПОСТАТІ В ХУДОЖНЬОМУ ФОНДІ, АРХІВАХ УВУ:
ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ МИСТЕЦТВА**

Оксана Бойко

*доктор філософії Українського Вільного Університету,
Мистецтвознавець,
Запрошений викладач Українського Вільного Університету
Мюнхен, Німеччина,
Oko1boiko@gmail.com*

Анотація

У статті, на основі опрацювання архівних джерел УВУ, діджиталізації, реставрації та упорядкування унікальної мистецької колекції «Художнього фонду УВУ» і власного досвіду, вперше комплексно розглянуто галерею видатних постатей, та історію кількох поколінь ХХ століття української культурної еміграції в Мюнхені, чий доля і творчість тісно пов'язані з Українським вільним університетом. Це мистецтвознавці й меценати, творці та історичні особистості, які їх надихали. Зроблена спроба систематизації художніх творів в ХФ УВУ за мистецькими напрямками, в класичній, імпресіоністичній та абстрактивній вимові з українським наголосом.

В розділі «Класика в Художньому фонді УВУ» описана історична і художня еволюція логотипа УВУ та роля Георгія Нарбута, настельний портрет першого ректора Олександра Колесси й безцінні етюди Івана Труша та проблеми їх реставрації. Представлено німецькомовний переклад Лесі Українки «Лісова пісня» Ірини Качанюк-Спех та графічну серію ілюстрацій Оксани Бойко.

В розділі «Модерне національне малярство» відбулось символічне повернення України імен відомих в світі живописців-модерністів з українським висловом: Северина Борачка та Галини Мазени. Особливо акцентована творчість геніальної поетки футуристки, екстравагантною малярки, лауреатки Шевченківської премії Емми Андіївської.

Ключові слова: українське мистецтво, діаспора, Український Вільний Університет, видатні постаті, модерний живопис, графіка, Художній фонд УВУ.

**CLASSICS AND MODERNITY WITH A NATIONAL EXPRESSION.
PROMINENT FIGURES IN THE ART FUND, ARCHIVES OF THE UFU:
A LOOK THROUGH THE PRISM OF ART**

Oksana Boiko

*Doctor of Philosophy at the Ukrainian Free University,
Art historian,
Visiting Lector at the Ukrainian Free University
Munich, Germany*

Abstract.

The article, based on the processing of archival sources of the Ukrainian Free University, digitalisation, restoration and arrangement of the unique art collection of the Art Fund of the Ukrainian Free University, and personal experience, for the first time comprehensively examines the gallery of prominent figures and the history of several generations of twentieth-century Ukrainian cultural emigration in Munich, whose fate and work are closely connected with the Ukrainian Free University. These are art historians and patrons of the arts, artists and historical figures who inspired them. An attempt has been made to systematise the artworks in the UCF by artistic trends, in classical, expressionist and abstract expression with a Ukrainian accent.

The section 'Classics in the UCU Art Fund' describes the historical and artistic evolution of the UCU logo and the role of Heorhii Narbut, a pastel portrait of the first rector Oleksandr Kolessa, and priceless sketches by Ivan Trush and the problems of their restoration. Iryna Kachaniuk-Spekha's German translation of Lesya Ukrainka's Forest Song and a graphic series of illustrations by Oksana Boyko are also presented.

The section 'Modern National Painting' symbolically returned to Ukraine the names of world-famous modernist painters with a Ukrainian twist: Severin Borachok and Halyna Mazepa. The works of the brilliant futurist poet, extravagant painter, Shevchenko Prize winner Emma Andievska are especially highlighted.

Keywords: *Ukrainian art, diaspora, Ukrainian Free University, prominent figures, modern painting, graphics, Art Fund of the Ukrainian Free University.*

*«Нам треба ногами стояти на нашій землі,
головою бути в Європі, а руками
охоплювати якнайширше
справу української нації».
Іван Труш*

**Художній фонд УВУ, мистецький архів —
перлина української культури в серці Європи**

Війна актуалізувала діяльність Українського Вільного Університету в європейському просторі. Межова ситуація, коли українська нація в шостій хвилі еміграції і на піку боротьби за власну ідентичність, мистецтво стає нашою інтелегентною зброєю.

Столиця Баварії історично сформувалась як унікальний центр творчої думки: Мюнхенська Академія мистецтв, приватні майстерні, художні колонії і мистецька аналітика стали потужним поштовхом для розвитку і українського модернізму ХХ століття. Вже 104 роки УВУ виконує свою наукову і культурну місію в Європі.

Сьогодні УВУ, підтриманий Німеччиною, є платформою для проведення чисельних культурних подій, творчих вечорів, презентацій, художніх виставок, збереження власної художньої колекції, створення інформаційного контенту: розвиток мистецтвознавчої думки, видання альбомів, друк статей та ін. Вагомий внесок у розвиток наукової думки з історії, психології та педагогіки мистецтва

у свій час зробили очільники та професори УВУ: **Дмитро Антонович, Іван Мірчук, Григорій Ващенко, Святослав Гординський, Володимир Янів, Дмитро Степовик, Михайло Гоцій, Наталя Полонська-Василенко, Григір Крук, Бланка Єржабкова, Аделіна Єфіменко** та ін. Від 2020 року на кафедрі мистецтвознавства ім. Вадима Кіпи магістранти і докторанти отримують ґрунтовну фахову освіту європейського гатунку.

Екс-ректор УВУ Володимир Янів наголосив: *«У нинішньому, надто спрямованому на техніку й спеціалізацію світі наші виставки належать до найважливіших завдань, які нагадують ролю університетів в їх традиційному розумінні. Аджеж університети були покликані стати центрами гармонійного формування нових поколінь у їх шуканнях правди з одночасним сприянням розвиткові в напрямі зрозуміння й збагнення краси всесвіту. В цьому ж сенсі і Український Вільний Університет прагне до синтезу науки й мистецтва — цього твердого фундаменту справжньої культури кожного суспільства, яке для свого росту й поступу потребує повноцінних людей, тобто багатосторонніх, а водночас згармонізованих особистостей».*

Героями і авторами виставок та видань УВУ ставали переважно українські художники в екзилі, які зберегли духовні цінності, національний колорит творчості та показали високий європейський рівень демократичної свідомості. Їх доля була міцно пов'язана з університетом. На сторінках видання Ви побачите картини визнаних світом творців як: **Іван Труш, Северин Борачок, Галина Мазепа, Емма Андієвська, Богдан Сорока** та ін. Найбільшим же є зібрання 130 скульптур **Григорія Крука**, передані автором за заповітом. В складі художнього фонду ми бачимо також невеликі колекції, котрі отримав академічний заклад від меценатів: **Гетьманівни Єлисавети Скоропадської**, родин і ректорів **Олександра Колесси, Володимира Яніва, Марії Пришляк**, від професорки **Бланки Єржабкової** і «Дар у 70-ліття УВУ від пані **Міністер Ляриси Хоралець**» тощо.

Художній фонд УВУ — це сукупність прекрасних взірців образного мистецтва, архівів, наукових праць. Добірка мистецьких скарбів містить більше 300 різножанрових творів, в тому числі: класичний, модерний та сакральний живопис; графічні листи вліногравюру, офортів, рисунків; просторові скульптури; декоративно-вжиткове мистецтво представлене різьбленими дерев'яними тарелями, вишитими рушниками, керамікою тощо.

Класика в Художньому фонді УВУ

Георгій Нарбут. Еволюція логотипа УВУ. Після руйнівної Другої світової війни діяльність УВУ була поновлена в Мюнхені. Більшість викладачів і студентів мали статус переміщених осіб. Тож без допомоги з боку американської військової адміністрації та німецької влади на рівні земель Баварії відновити

заклад було б не можливо. Відтоді УВУ став не тільки академічним, а й культурним українським осередком українського Мюнхена.

Цікавою складовою наукової діяльності закладу став графічний відбиток — **логотип УВУ**, що від 1921 року був присутній на офіційних документах празького періоду та сучасних виданнях УВУ. Нам він цікавий як прояв культурних тенденцій початку XX століття, а саме захоплення античністю. В колі латинського напису «LIBERA UKRAINENSIS UNIVERSITAS» зображений профіль богині Атени у високому шоломі з лежачим левом, в латах і незмінним атрибутом мудрості — змією. Грецьку богиню вважали покровителькою мудрості, знання, мистецтва, ремесел, оборонної війни, яка веде своїх героїв до звитяги. І досі в стінах УВУ живе легенда, котру з трепетом передають із вуст в уста, що логотип академічного закладу міг створити талановитий графік, креативний розробник візуалізації української ідентичності, творець естетики державності та перших українських грошей **Георгій Нарбут** (1886–1920). Нарбут ретельно вивчав шрифти ранніх італійських друкарень та українських стародруків з 16 століття. На їхній основі він створив «нарбутівський» шрифт. Становлення Нарбута як митця пов'язано з навчанням в Мюнхені¹.

1910 року за порадою учителів Мстислава Добужинського і Івана Білібіна Нарбут кілька місяців удосконалював графічну майстерність ілюстратора в приватній мистецькій школі під керівництвом угорського художника-реаліста **Шимона Голлоші** (1857–1918). Він був опонентом відомого педагога, німецького живописця доби мюнхенського югентстилю **Антон Ажбе** (1862–1905), творчість якого теж мала вплив на Нарбута. В Мюнхені Георгій захопився творчістю і виконує копії гравюр Альбрехта Дюрера, засновника Мюнхенської школи книжкової справи Еміля Пріторіуса. Графік натхненний давнім Римом, наполеонівською Францією, емблемами, девізами, гербами, порцеляною Веджвуд, каменями — загалом стилем ампір. Тож профілі античних богів та їх інтерпретації, що були на піку європейської моди, захопили і Нарбута. На підтвердження тенденції є фото афіші однієї Мюнхенської школи з Музею документів (документації історії націонал-соціалізму), де також використані образи богині Атени і сови.

Але очевидним є тільки той факт, що перший логотип УВУ ввібрав у себе концепт круглої печатки з Мінервою, що намалював Георгій Нарбут для першої Академії мистецтв у Києві 1919 року. На жаль, художник відійшов у вічність за рік до заснування нашого університету.

Мюнхенський період вніс модерні зміни, у 80-ті роки відбувся ребрендінг та перехід в римську естетику: Атену замінила римська Мінерва, подібне скульптурне зображення зустрічаємо в садах Німфембурга.

¹ Ткаченко В. Ю. Нарбутівка і Нарбути: науково-публіцистичний нарис. — Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1998.

Портрет першого ректора Олександра Колесси. Тернистий і славний шлях в 104 роки Українського Вільного Університету лягає через Відень — Прагу — Мюнхен. 17 січня 1921 р. у Відні святкове відкриття УВУ і віденському Залі інженерів та архітекторів розпочато промовою першого ректора проф. Олександра Колесси².

«Українське наукове і освітнє життя у Відні було започатковане в роки Першої світової війни заснуванням Загальноукраїнської культурної Ради. Початки викладацької діяльності серед еміграції закладено Академічною секцією Союзу українських журналістів і письменників, котру очолював О. Колесса», — пише Олег Павлишин в статті про суспільно-політичні та академічні аспекти заснування УВУ³. Збільшення кількості студентів-емігрантів стало причиною для постійних наукових університетських викладів. Курси очолив Михайло Грушевський з функціями майбутнього ректора Вільного Університету. Й це зрозуміло, адже видатний вчений історик, голова Української Центральної Ради на міграції користувався найвищим науковим авторитетом. Згодом політика УВУ була сформована за взірцем західноєвропейських закладів, з обов'язковою системою лекцій і відповідною кваліфікацією професорського складу. Тож Грушевський, маючи інше бачення, відійшов від викладів і заклад очолив відомий мовознавець, історик, посол Австрійського парламенту Олександр Колесса. Перлиною художнього зібрання УВУ є пастельний **портрет Олександра Колесси** 1943 року, котрий був переданий в дар університету з Америки його донькою, відомою піаністкою Любкою Колесою. Бездоганна портретна подібність, майстерна манера пастельних переходів, вишукана інтелігентність образу надихає і сьогодні та, на жаль, не вдалося визначити ім'я автора. Вже багато років портрет знаходиться в ректорському кабінеті і є мовчазним свідком діянь.

Скрутні матеріальні умови спонукали восени 1921 року перенести УВУ з Відня до Праги, «щоб заспокоїти духовний голод викладів з обсягу своєї мови, літератури, історії та взагалі рідної культури, а також викладів в рідній мові з інших галузей людського знання у поверх 1000 студентів, що під сю пору проживають в Чехословацькій Республіці», — з листа Ради Академічної громади у Празі до Ради УВУ.

Наукова спільнота, яка стала фундаментом діяльності закладу, була авторитетна. Очільниками факультетів стали професори **Степан Рудницький, Іван Огієнко**. Культурну і мистецьку лінію викладів вели професор **Дмитро Антонович** — курс «Історія українського мистецтва. Мистецтво новочасне»,

² Кокош А. Інституційне становлення Українського Вільного Університету в Баварії. 1945–1950. Мюнхен, 2021. С. 36.

³ Науковий збірник УВУ Святкове видання до 100-річчя університету. Том 24, Мюнхен 2022, — 772 с.

Д-р. **Володимир Заловецький**, автор «Нарису історії середньовічного і ренесансового мистецтва».

Безцінна знахідка. Етюди Івана Труша. Художній Фонд УВУ після реставраційних робіт представлений у новій експозиції. Виключною цінністю колекції є три картини одного з найвідоміших українських мистців, майстра ліричного пейзажу, портретиста, мистецького критика, мецената **Івана Труша** (1868–1941). Це варіації самотньої сосни «Гірський краєвид із сосною» та «Краєвид із піщаним схилом», а також «Пейзаж з кипарисами». Малий простір двох етюдів означений композиційною простотою помноженою на емоційну наповненість. Перед нами образ самотньої, сильної, вільної чи то сосни, чи то особистості... В полі чи на теплому піщаному схилі, обшарпана вітрами сосна — це монументальний образ дерева, що став лейтмотивом творчості Труша, асоціюється з постаттю самого художника. Майстерність імпресіоніста розкрилася в тонких нюансах ліричного настрою кримського мотиву «Пейзаж з кипарисами». Соковитими мазками сформовані ковток прохолодної блакиті високого неба, осяяні вечірнім сонцем хмари, глибокі тіні на вохристій землі, лаконічні форми кипарисів з теплим оливковим світінням. Недарма Івана Труша друзі називали поетом кольору та сонця. Картини очевидно створені на пленерах в Криму на початку XX століття⁴. Відомий факт, що живописець робив мистецькі подорожі Наддніпрянською Україною та Гуцульщиною, писав з натури в Королівстві Італії (1902, 1908), Єгипті та Османській Палестині (1912). Етюди віком в 120 років потребували очищення і захисного лакування, тепер оновлені, ожили яскравими контрастами і колористичними нюансами⁵. А дерев'яна основа кримського краєвиду з кипарисами, що мала глибокі тріщини, нині знов цілісна. Після реставраційних робіт усі три картини достойно панують в кабінеті ректора.

Іван Труш 100 років тому наголошував, що нашій штуці не вистачає національних етюдів, сцен із життя народу, нових натхнень і нової думки. Для художника джерелом натхнення стала «вібруюча експресія живої природи, яку неможливо відчуті в робітнях і майстернях». Він творив серії, вишукував знакові особливості, черпав виразність мистецької мови з джерел народної майстерності, адаптуючи її у високий стиль.

Глибока інтелігентність Івана Труша, гострого полеміста, проявлялась під час читання публічних лекцій, виставок у Львові, Києві, Полтаві, Кракові, Познані, Варшаві, Лондоні, Відні, Софії⁶. Ініціатор перших мистецьких товариств у Галичині, професійних виставок, автор критичних статей та книги «Труш про

⁴ Іван Труш (1869–1999): Матеріали конференції. Національний музей у Львові. Львів, 2001.

⁵ Іван Труш. Твори з приватних збірок Альбом. Львів, Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ; Київ, Оранта, 2005.

⁶ Українське малярство. Іван Труш. Харків, Рух, 1931.

мистецтво і літературу» (1958). Запальний і допитливий Іван родом з Галичини попередньо завзято вчився аби стати майстром. Труш закінчив Краківську школу образотворчого мистецтва (1891–1897), потім були Відень і приватна школа Антона Ажбе в Мюнхені. Наразі невідомо, яким саме чином твори Труша потрапили в колекцію УВУ, можливо, сам автор їх подарував за життя. Добре те, що найбільша колекція з шеститисячного спадку художника зберігається у Львівському музеї українського мистецтва.

Мавка заговорила німецькою. Іван Труш уподобав сюжетні композиції з побуту гуцулів та арабів, архітектурні мотиви, портрети. Серед портретованих були «сік української інтелігенції» — Тарас Шевченко, Іван Франко, Микола Лисенко, Михайло Грушевський, Іван Нечуй-Левицький. У бібліотеці УВУ є унікальна книга. 2006 року Львівська національна академія видала драму-феєрію **Лесі Українки «Лісова пісня» українською та німецькою мовами** від відомої перекладачки української класики, педагога **Ірини Качанюк-Спех** (1935 рік нар.). Випускниця Університету імені Людвіка Максиміліана факультету германістики (Мюнхен) пані Спех для видання обрала відомий портрет Лесі Українки пензля Івана Труша. На її думку, імпресіоністична манера вдало показує пристрасну, проникливу та водночас стриману і втомлену натуру поетки. Саме таку її мають побачити в Європі. Серія монохромних акварелей із своєрідною манерою і легкістю оживили улюблені персонажі людей і Сили Природи: Лукаш, Мавка, Перелесник, Польова мавка і «Той, що в горі живе»⁷. Засніжену хату над лісовим озером, обкладинку у вербових гіллях із сопілкою й гроном калини, виконала я, тді ще магістрантка УВУ⁸. А 2024 року ініціювала ще одну презентацію, і Леся Українка звучала німецькою в живому виконанні в Münchener Volkshochschule. Твір читали вихідці з Сирії, Афганістану, Туреччини, Франції, Італії, Ірландії й України.

Модерне національне малярство

Повернення імені Северина Борачка. 20–30 роки ХХ століття, як зазначив Святослав Гординський, принесли незнаний досі сплеск творчої думки, розвиток різноманітних мистецьких напрямів: постімпресіоністи і фовісти, кубісти і футуристи, експресіоністи і конструктивісти звільнили малярство від баченого в природі, довівши, що мистецький твір можна створити з таких елементів як лінія, площа і колір, зв'язаних або й зовсім не зв'язаних з реальними речами.

⁷ Микола Степаненко. Оксана Бойко. Просвітницька та мистецька діяльність. Україна, Європа, Азія 2000–2023: художній альбом / упорядн.: Оксана Бойко // Кременчук: Видавництво "Новабук", 2023. — 144 с.

⁸ Das Waldled/ feerie in drei Akten/ Verlagszentrum der Nayionalen Iwan-Franko- Universitat Lwiw. — 2006–222s

Сьогодні ж відбувається повернення на Батьківщину імені відомого світу авангардиста **Северина Борачка** (1898–1975). Визнаний Європою, діаспорою в Америці (його твори зберігаються в Українському музеї Нью-Йорка) поки малознаний в незалежній Україні. Родом з аристократичної родини з Тернопільщини, Северин Борачок брав участь у Першій світовій війні як доброволець легіону Українських січових стрільців. 1924–1933 роки навчався в Краківській академії мистецтв на відділі рисунків.

Як учасник розкопок на Теребовлянщині, очолив музей Князя Василька, що складався із колекції знахідок часів неоліту, княжої та козацької доби. Северин Борачок розписував церкви в Україні (Св. Миколи, Івана Богослова) та Франції (Український дом Маккілері)⁹. 1924–1933 роки славного буття живописця з українським звучанням в Парижі, був учасником «Паризького комітету» мистців. У газеті «Le Monde» писали про спільну виставку Григорія Крука та Северина Борачка, зазначали, що у їх творах «присутній ритм українського селянського життя, наповнений важкими та масивними формами. Два мистці оригінально втілюють у своїй творчості образ батьківщини та її повсякденного життя, оповитого тяжкими трагедіями...»¹⁰.

1944 року Северин Борачок переїхав до Мюнхена і брав участь у створенні Української спілки образотворчих мистецтв, виконував обов'язки заступника голови Едварда Козака. В творчості, поборюючи відвертий натуралізм, він прагнув до простоти форм і ліній, підпорядковував їх ритмічній гармонії. В європейський період відбулися чисельні виставки мистця в галереях Парижа та Мюнхена, лунала висока і схвальна критика французької та німецької преси на адресу художника, який випромінював такий простий і правдивий зміст, опертий на глибоке знання й уміння майстра, що свідчать, зокрема, про його живе відчуття руху.

Майстер образної мови напівнатыків Северин Борачок десятки років працював над проблемою форми і кольору, був натхненний французьким імпресіонізмом, доробком мюнхенського об'єднання експресіоністів «Синій вершник» та досвідом німецької школи «Баухауз», творчістю таких геніальних митців-теоретиків як Пауль Клее, Іоганес Іттен, Василь Кандинський, Франс Марк. Мистець кристалізував власний окремішній стиль з українською виразністю і силою. Творчість Борачока — це синтез модерністських течій початку-середини ХХ ст. та природної форми, пластика української бароккової ікони, темперамент барвистих килимів, мелодійність української пісні.

⁹ Г.Г. Стельмашук. Борачок Северин // Українські митці у світі. Матеріали до історії українського мистецтва ХХ ст.. — Львівська національна академія мистецтв (Науково-дослідний сектор). — Львів : Апріорі, 2013. — С. 87–93.

¹⁰ Творити і жити візією України. Скульптор Григорій Крук: монографія. — Вероніка Скіп; Український Вільний Університет. — Мюнхен, 2024. — 304 с.

У колекції УВУ живописець представлений картиною «Конструктив» сонячного міста (з «Galerie Schumacher», München). Перед нами полотно наповнене внутрішнім світлом, вдалий експеримент у напрямі кубізму, що єднає минуле буття старовинних вуличок із сучасною геометрією форм. Конструктивна абстракція є одночасно й витонченою колористичною симфонією теплих і прохолодних фарб. В картині сонячного міста домінує чистота малюнка, досконалість композиції з акцентами на золотому перекрої, інтелектуальною грою багатокутників будівель, дахів, віконць, сходів. Ми бачимо оригінальне зіставлення художником золотавих, оливкових, блакитних і вохристих кольорів, віртуозне оперування відтінками, вишуканими півтонами замість лише тонів. Картина після тривалого часу потребувала очищення верхнього шару і косметичної реставрації. Відтепер складні колористичні звучання набули нового сенсу.

1962 року багатогранний майстер відбув до Америки, де знайшов поціновувачів свого таланту, меценатів і колекціонерів. Автор жанрових картин, натюрмортів, пейзажів, портретів написаних у техніках: олія й темпера, як графік Борачок реалізувався в деревориті, як монументаліст — в іконописі та мозаїці.

За океаном у Ричмонді Северин Борачок й завершив земне життя.

Галина Мазепа — модерністка з українським висловом. Своєрідною й вельми жіночною є графічна мова відомої української художниці-модерністки, ілюстраторки, керамістки **Галини Мазепа-Коваль** (1910–1995), доньки Прем'єр-міністра уряду УНР Ісаака Мазепа. Мисткині були добре знайомі тенденції ународнювання й одночасно формальної космополітизації нового українського мистецтва. «Вона влилась в цей мистецький струм, а її талант і працьовитість дали їй змогу зберегти свою індивідуальність та виявитися в творах, які передають її власний мистецький світ», — зазначає критик Святослав Гординський у передмові до ювілейного видання у 20-річчя з серії «Альбоми Українського Мистецтва» Товариства сприяння українській науці та Українського Вільного Університету 1982 року — «Мистецтво Галини Мазепа».

Монументалізм наближає її до «бойчукізму». Святослав Гординський схильний був думати, що є таки вплив ідей Бойчука раннього кубізму, синтезованого на архаїчних мистецтвах, та Школи відродження візантійського мистецтва в паризькому «Сальоні незалежних» 1910 року:

«Бойчук у свій час знаменито зрозумів, що будь яка модернізація українського і інших мистецтв східної Європи можлива тільки тоді, коли модерні форми будують пов'язані з народними мистецтвами даних народів, тобто увійдуть у загальний побут... Малярство Галини Мазепа виходило з тих самих джерел, воно було і народне і модерне водночас». Стиль Галини Мазепа живий, яскравий, мрійливий, повний винахідливості, йому притаманне рафіноване відчуття смаку з оригінальними рисами, динамікою простих форм, еротизмом жіночої

пластики, мужністю геометричних калізій та чудернацьким сюрреалістичними нашаруваннями. «Лінія завжди і наполегливо ритмічно озвучена відіграє домінантну роль», — писав Святослав Гординський¹¹.

Два полотна з добірки УВУ «Дівчина в квітах» та «Мати із сином» вирізняються своєю яскравою впізнаною манерою: органічно вибудований національний стиль зі сміливими площинними поділами, доброзичливою окрасою людських очей і зворушливою наївністю вуст чи долоней, взятої від народної ікони на склі. Характерною рисою портрету є відмежування чорною лінією обрис профілю, світла і тіні на обличчі, що розбиває площини, наче вітражист. Лунолика дівчина-мати упещена барвистими квітами, а динамічні стрічки мов промені розходяться всебіч й рясніють візерунками. Прядки волосся, що хлібні снопи, вкладаються об'ємними локонами. Переважають червоні, вохристі й шоколадні відтінки, їх вдало підсилюють бузкові та ультрамаринові спалахи. Цим творам Галини Мазепи притаманні фігуративність, спрощення форм, плоскісна конструкція кольору з сильними тоновими контрастами. Обидві композиції логічно впорядковані й замкнуті чорним кольором контуру в прямокутну форму полотна. Це її стиль, що будь-яку динаміку підпорядковує загальній статичній формі. В обох портретах глядач мимоволі вловлює безперечний зв'язок з українською іконою, з живого народного джерела, яке творило на базі візантійського стилю.

В архівах УВУ зберігаються ще дві книги з ілюстраціями мисткині. Перша графічна добірка з шести ілюстрацій до казки Івана Франка «Ріпка» в західно-українському колориті виконана в зелених і помаранчевих перелазом і горами, що позаду.

Відчутний теплий сільський гумор у зображенні. Колоритний газда з вусами вбраний в гуцульський стрій: солом'яний капелюх, вишивана сорочка, кептар, полотняні штани й постолі. Його жінка в яскравій хустині й плахті. Ріпка вища за діда, височіє над доброзичливого песика з посмішкою, рудого котика та кокетливої мишки, з бантиком на чолі. Легка і фактурна графіка говорить про увагу до деталей. Товсті літери прямого шрифту оздоблені листочками ріпки¹².

Друга книга з ілюстраціями до поезії Володимира Яніва «Життя». В чорно-білій графіці домінантну роль відіграє лінія, котра завжди непомильно ритмічна, озвучена прозорою пластикою, легка, грайлива і влучна. Кожна ілюстрація співзвучна з глибокою поезією, стримліє дати миттєвий статичний вираз тим роздумам і образам, що викликає слово. В композиціях переплетені прозорі долоні, павутиння і ліс, обличчя з широко розплющеними очима, колючі трави кропиви і босоноге дитинство, намиста, легкі метелики, різьби листочків, холодна

¹¹ Галина Мазепа. Святослав Гординський, Володимир Попович. Альбом/ Український Вільний Університет, Мюнхен, 1882–192 с.

¹² Іван Франко «Ріпка» іл. Галина Мазепи/ Бібліотека для дітей «Моя книжечка» Вип. Ч. 48. «Євшан-зілля» Торонто, РБ 1973

краса зими, уквітчана зорями ніч і спів соловейка, що впав в дозріле колося й подався за перекотиполем. Виразні й пластичні фігури чарівних дівчат, дітей та янголів, бородатих філософів, королів та шутів — фантазія поетичної галереї образів нестримна, мов весняний потічок.

«Нема між «вчора» й «завтра» нині,
Лиш мрій постійний перелив,
горіння пристрасне в людині
І гордих задумів посів...».
Володимир Янів¹³.

Ще молодою мисткиню відразу помітили на виставках у Львові, Римі, Берліні, Празі. Галина довгий час мешкала в Україні, потім в Празі, отримавши ґрунтовну освіту в Державній художньо-промисловій школі, майстерні Роберта Лісовського. Живучи на Заході Галина Мазепа могла вільно і безпосередньо використовувати досвід світового мистецтва. Трагічна загибель двох синів і матері під час бомбардування Праги, спричинились до переїзду родини в інше місце.

1945–1947 — роки перебування в Баварії та плідотної творчості. Родина пані Мазепа мешкала в Регензбурзі. Скрута і неможливість дістати олійні фарби, змусили Галину малювати виключно гуашшю. І вже 1947 року на виставці в Мюнхені вона презентувала цикл з п'яти композицій на тему народної думи про козака Байду. Композиції, що вписані в коло, чарували легкою манерою малювання історичної події через символи, натяки, еднаючи реальне й фантазійне. «Тонкі лінії рисунку, що творили скелет-структуру композиції, тяжіли до реальних форм, тоді як хвиля кольорів заливала площини, не числячись з контурами рисунку і керуючись вимогами власних гармоній», — писав Гординський про серію, котра розлетілась по приватних колекціях по різних континентах. 1947 року родина Галина змушена була переїхати з Європи до Венесуели. Мисткиня взялася опрацьовувати серію олійних картин на українську казково-мітичну й обрядову тематику: «Ворожіння», «Русалки», «Козак Байда з бандурою», «Гагілки», «Купальниці», «Козацький герць», «У ворожки», геометрична серія про козаків. Фахівці вважають цей цикл, де загравання реального з нереальним творить головний чар картин, верхів'ям творчості малярки, яке сьогодні є модерністичною класикою українського мистецтва. Працюючи художником на кіностудії «Болівар-фільм», створюючи ілюстрації для мультиплікації, Галина Мазепа не покидала української теми, створювала цикли до поем Тараса Шевченка, народних казок, міфів. Але водночас її захопила і південно-американська культура, нові типи людей з власним корінням і традиціями надихнули на нові сюжети. Модерні полотна, котрі вирішували

¹³ Володимир Янів «Життя», іл Галина Мазепа// Обіднання Українських Письменників «Слово» Париж-Мюнхен 1975–119с.

аналогічні проблеми американських монументалістів, як важливий зразок зустрічі двох культур, представляли творчість українки на міжнародних виставках по всьому світу. Гординський пригадував і говорив, що не дивно, що венесуельські мистецькі кола незабаром після її прибуття до Венесуели влаштували їй виставку картин у Каракаському музеї мистецтв, 1948 року.

Президент Венесуели в Національному салоні вручив мисткині першу премію за рельєфну картину «Божа Мати Покрова», яка рушником боронила козацьку чайку від турків. ЮНЕСКО відзначило Галину Мазепу за ілюстрації дитячих книжок. Так творчість художниці знайомила світ з українською культурою та традиціями, ширилась у Венесуелі, США, Канаді. Як говорила сама мисткиня: «Всі спогади мої про Україну...»¹⁴¹⁵.

Натюрморти як радість життя. Художній фонд УВУ має кілька дарів з гравірованим написом на таблицях «Дар УВУ від Софії і Володимира Янів». Це серія живописних творів середини ХХ ст. **Катерини Трохименко:** «Натюрморт з червоними маками», «Натюрморт з білими трояндами на смарагдовому», «Квітучий кактус вночі», «Червоні й бузкові квіти в синьому глеку». В полотнах відчутне жіноче милування квітучою і минущою красою. Соковиті об'ємні мазки чарівливих та екзотичних квітів на глибокому темному тлі створюють 3D-ефект. І це не в наші дні новітніх технологій! «Морський пейзаж з двома човнами» викликає подив, очевидно, ми так і не дізнаємось, чи сходяться, чи розходяться човни в бурхливих хвилях буття.

Відверто і сміливо розгортається магнетичний світ робітні в гуашах **Любомира Кудрецького:** «Натюрморт з фарбами в майстерні художника», «Натюрморт із соняхами». Сміливі вертикальні мазки темного тла, легко розкидані драперії, безліч пляшок, коробок, тубів з фарбами написані грайливими барвистими плямами, і є той сакральний простір творчості, що пахне розчинником та квітами, виблискує рефlekсами в сонячному промені натхнення.

Модерна пейзажна лірика. Для маляра природа, натура завжди залишалась невичерпним джерелом ідей і вражень. Але художник перестав копіювати, а шукати нові співвідношення кольорів, форм, контрастів, що вже самі по собі дають естетичне задоволення. Спонукаючись реальністю, мистець творить власний ідеальний світ, часом абстрактний, безпредметний, в котрому відкриваються нові сфери для творчої фантазії. Такими є пейзажні полотна в ХФ УВУ, на одному з них напис проголошує: «Приходько. З нагоди виставки, травень 1991 р.» — живописний краєвид з сільськими хатками і двома паннами. Напевно, сусідки пліткують біля паркану. Навколишній простір згеометризований і професійно змодельований

¹⁴ Бланка Єржакова «Діалог культур. Україна-Чехія-Німеччина» 1 том / Кременчук «Прографіка», 2011–226 с.

¹⁵ Бланка Єржакова «Діалог культур. Україна-Чехія-Німеччина» 2 том / Кременчук «Прографіка», 2011–282 с.

допоміжними фіолетовим та жовтим кольорами. Від того контрасту віє сонячним теплом, зігрітими стінами білих хат у теплому надвечір'ї. Другий твір «Останнє літо в Сарселі» — абстрактний живопис талановитого **Віктора Макаренка**. Це дарунок від Софії і Володимира Янів. Уява художника поділила простір полотна на день і ніч з карміновими вишеньками-світилами, з гармонійною палітрою ультрамарину, смарагду і рожево-червоними площинами неба, жіночого вбрання, молочними акцентами білих сорочок. Ми бачимо впізнаваний авторський стиль, котрий створює вишуканий емоційний спектр французької романтики.

Геніальна Емма. УВУ пишається багаторічним теплим контактом з письменницею, поеткою футуристкою, екстравагантною маляркою, лауреаткою Шевченківської премії **Еммою Андієвською** (1931 рік нар.). Неодноразово велика виставка картин художниці була представлена в стінах УВУ, проведені творчі вечори, літературні й поетичні читання. Про життєвий шлях мисткині й особливості її творчості розмірковує завідувачка відділу теорії літератури Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України член-кореспондент НАН України **Тамара Гундорова**: «Емма Андієвська — надзвичайно цікава постать у сучасній українській культурі. Її творчість настільки оригінальна, що, по суті, є зразково неканонічною. Це втілення свободи творчості, котра відчуває межі канонів, знає їх, грається ними, намагається їх перебороти і водночас утримує їх. Ще одна важлива риса Андієвської, як мисткині, — її модерність і транскультурність. Попри те, що вона органічно пов'язана з Україною, її твори несуть у собі транснаціональну ідентичність, бо легко асоціюються і з українським наївом, і з мистецтвом Південної Америки чи Японії»¹⁶.

Народилась дівчинка в Донецьку. На початку Другої світової війни радянська влада розстріляла її батька, тоді мати виїхала з дітьми до Берліна. Емма, попри правила, навчалася в чоловічій гімназії, брала уроки оперного співу. 1955–1957 роки працювала на радіо «Свобода», закінчила філософські та філологічні студії в УВУ, певний час жила в Нью-Йорку. Одним словом, була у вирії українського культурного бомонду Європи та Америки. Емма Андієвська прожила в еміграції 82 роки. І, не маючи жодної формальної художньої освіти, стала членкинею Професійного об'єднання художників Баварії та завзято реалізовувала своє право бути! Вона відома всьому світу, 9000 картин представляли кращі галереї на всіх континентах в таких країнах: США, Канада, Франція, Німеччина, Австралія, Бразилія, Ізраїль, Швейцарія, Італія, Іспанія, Саудівська Аравія і, що дуже приємно, Україна!¹⁷. Світ побачив 10 каталогів картин Емми Андієвської, що виконані переважно акрилом на папері, газетах, полотні в техніці лісиру-

¹⁶ З відкритих джерел. Офіціна сторінка Фейсбуку проф. Тамари Гундорової.

¹⁷ Емма Андієвська. Твори зі збірки історико-етнографічного музею “Бойківщина” в м. Самборрі. Альбом “Логос” Київ 2017–120с.

вання. Художниця ділилась досвідом, що деякі твори вона формувала тонкими нашаруваннями фарби до 25 разів!¹⁸. Це створювало стереоскопічний ефект, помітний з різних кутів зору. Часто її художні образи є ілюстрацією поетичних ремінісценцій. Її мистецтво родом зі степової Донеччини та народної творчості: сміливі та соковиті кольори, ритми оригінальних форм, нестримна фантазія. Пані Емма форматор свого медитативного мікрокосму, де за створіннями, подібними до людей, спостерігають інші — «комахи». Як любила розказувати мисткиня, це такі собі «спостерігачі з інших планет», що присутні навкруги у земному житті.

Емму Андієвську, як вважає німецька мистецтвознавиця Алоїзія Бон, важко класифікувати в певному стилі, адже вона створила власні символи начебто приватний «поетичний словник, котрий багатий на метафори, за допомогою яких вона робить видимими внутрішні істини. У її барвисто-інтенсивних образах можна розгледіти ліричну конденсацію повсякденних предметів і, водночас, символізацію емоційних станів. У ранніх роботах Андієвської малюнок відіграє більшу роль: лінія є головним елементом дизайну, причому впевненість і рішучість її лінії дивують. Нанесення фарби, навпаки, економне, кольори спокійніші, приглушеніші; є також монохромні роботи. Експерименти з кольором зрештою призвели до хроматизму...»¹⁹ Деякі критики називають цей стиль «симетричним візіонізмом», адже художниця стверджує, що її образи вже існують, а вона тільки переносить їх на полотно з «платонівських першосвітів». Гострий розум, гумор і сміливість — це портрет геніальної пані Емми, яка отримала орден «За інтелектуальну відвагу».

Український Вільний Університет має в колекції живописне полотно «**Ідилія**». Картина розповідає про одну з улюблених тем пані Андієвської: родина, чаювання, трапеза, бесіда чи тихе мовчання. В нашому випадку — доброзичливий діалог між мешканцями морської стихії та землі десь на теплому березі. Великі овоїдні тулуби, кулясті роти та очі людських фігур, поруч рибоподібні створіння в яскравих золотих, пурпурних, зелених кольорах на тлі водної сині й бузкового неба, створюють враження візуального каламбурчику. Неочікувані трансформації форм дають часом комічний ефект. Та найважливішою рисою завжди залишається доброта, що є лише дзеркалом душі авторки. «Андієвську цікавить переважно внутрішній світ людини, складні психологічні колізії, розкриваючи які, вона вдається до поезики сюрреалізму», — зазначав Іван Драч щодо творчості мисткині^{20, 21}. Весною 2025 року професорка педагогіки УВУ PhD Бланка Єржабкова передала в дар колекцію творів декоративно-вжиткового мистецтва (різьби, кераміка, вишивка) та ще одну картину Ємми Андієвської.

¹⁸ Емма Андієвська. Каталог виставки / Український Вільний Університет, Мюнхен, 1882–84 с.

¹⁹ Emma Andijewska im Bild. Die kunstlerin und ihre Werke. Prof. Wolfgang Langsfeld/Katalog. Munchen 2000–64s.

²⁰ Передмова до сонетів Емми Андієвської з циклу «Тарок» // Березіль, № 7–8, с. — 14

²¹ Емма Андієвська. Фарос. Поезія. Друкарський двір Олега Федорова, Київ 2019–298с.

Монументальний твір «Спрага» написаний акрилом і за чудесним збігом продовжує тему частування. Сила уяви авторки панує над банальностями реальності: три дивовижні істоти розташовані навколо маленького столика в центрі, на ньому стоять високі циліндричні склянки з помаранчевим напоєм. Глядач спостерігає приємне дійство: пухкі гладенькі форми в бірюзових і чорних відтінках з виразними очима, що акцентовані білим, «тих, хто відпочиває» і соковитими жовто-гарячими язичками насолоджується напоєм. Ритмічні контрасти теплого і холодного, гра фактур, дрібненькі хвилячки й бульбашки в склянках — все створює відчуття вгамованої спраги. Вдалині на золотому небі літають чайки і сонячна куля падає в помаранчевий океан, тоді як з протилежного боку показується ультрамариновий місяць.

Вольфганг Ленгсфельд переконаний, що «сама художниця, хоч би як весело та раціонально вона керувала своїм авантюрним життям, є частиною її фантастичних світів... самозображення художниці стає життєвим планом, альтернативною концепцією, яка не потребує терміна «перформанс». Саме життя для неї є достатньо перформансом». Спостереження художниці за людьми та їхніми діями трансформуються та розкриваються як абсурди радісного роду, і роблять це з усією скромністю: «Подолання земного тяжіння — це справа глядачів і рецензентів», — пише вона, ніби не вона сама знала, як так грайливо призупинити закони тяжіння. Проф. Ленгсфельд називає цей процес створенням «контрпропозиції цілісної контрреальності»²². «Багатство образів, які я знаю від Емми Андієвської, завжди незалежні та послідовні, нетрадиційні, не зазнають впливу моди та стилів. Її власне творіння, здається, вдалося. Вона давно є мешканкою цього самоствореного світу і водночас його правителькою. Кожен, хто знає Емму Андієвську, одразу відчуває цю ідентичність... Художниця показує нам, «як можна обійтися без парашутів, стрибаючи з літака чи ракети». Часто виникає спокуса описати світи художників як світи мрій, тому що уява більшості людей виражається лише у снах. Такі художники, як Емма Андієвська, створюють матеріально існуючі світи, які є запрошенням увійти та пожити в них деякий час. Але це також заклик надати форму власній уяві та усвідомити власну унікальність через творчість», — пише мистецький критик і галерист Вольфганг Ленгсфельд²³.

Висновки

У статті «Класика і модерн з національним висловом. Видатні постаті в Художньому фонді, архівах УВУ: погляд крізь призму мистецтва» показана виключна роль академічного закладу та збереженого Художнього фонду УВУ, мистецький

²² Emma Andijewska im Bild. Die kunstlerin und ihre Werke. Prof. Wolfgang Langsfeld/Katalog. Munchen 2000–64s.

²³ Emma Andijewska im Bild. Die kunstlerin und ihre Werke. Prof. Wolfgang Langsfeld/Katalog. Munchen 2000–64s.

архів — перлина української культури в серці Європи. Вперше комплексно розглянуто галерею видатних постатей, та історію кількох поколінь ХХ століття української культурної еміграції в Мюнхені, чий доля і творчість тісно пов'язані з Українським вільним університетом. Це мистецтвознавці й меценати, творці та історичні особистості, які їх надихали. Зроблена спроба систематизації художніх творів в ХФ УВУ за мистецькими напрямками, в класичній, іспресіоністичній та абстрактивній вимові з українським наголосом.

В розділі «Класика в Художньому фонді УВУ» описана історична і художня еволюція логотипа УВУ та роль Георгія Нарбута, пастельний портрет першого ректора Олександра Колесси й безцінні етюди Івана Труша та проблеми їх реставрації. Представлено німецькомовний переклад Лесі Українки «Лісова пісня» Ірини Качанюк-Спех та графічну серію ілюстрацій Оксани Бойко.

В розділі «Модерне національне малярство» відбулось символічне повернення Україні імен відомих в світі живописців-модерністів з українським висловом: Северина Борачока та Галини Мазепи. Особливо акцентована творчість геніальної поетки футуристки, екстравагантною малярки, лауреатки Шевченківської премії Емми Андіївської.

2024 — рік кропіткої праці, коли було оцифровано всі експонати Художнього фонду, відреставровано 6 живописних полотен та ікон, 83 скульптури (кераміка, гіпс). 20 відсотків скульптур після перевезення мали катастрофічні ушкодження, тож було потрібно відновлювати кінцівки фігур, заліплювати пробоїни, даючи творам мистецтв нове життя. Віртуозною була справа заклеїти тріщину в дерев'яній основі та відтворити фарбовий шар кримського пейзажу Івана Труша. Загальна оцінка реставраційних робіт перевищила 20 000 євро. Фінансові витрати за промоції экс-ректорки проф. Марії Пришляк, нині члена Фондації УВУ, взяла на себе Фондація УВУ в США. Підготовку каталогу Художнього Фонду УВУ та реставраційні роботи виконала запрошений викладач УВУ Др. Оксана Бойко та волонтер Іван Бойко. Процес опрацювання архівних джерел УВУ, діджіталізації, реставрації, упорядкування та формування нової частини унікальної мистецької колекції «Художнього фонду УВУ» продовжується. За 2024–2025 роки було проведено такі заходи по збереженню та популяризації Художнього фонду УВУ:

- ✓ Діджіталізація добірки.
- ✓ Реставрація скульптур, живопису, обрамлення творів.
- ✓ Відновлення втраченої картини «Едігна — донька Сходу і Заходу».
- ✓ Створення постійно діючої виставки.
- ✓ Відкриття музейної кімнати.
- ✓ Написання історичної мистецтвознавчої статті.
- ✓ Випуск каталогу **«Художній фонд Українського Вільного Університету: 80 років в Німеччині (1945–2025)»**.

✓ Створення інформаційної добірки про ХВ УВУ на офіційному сайті університету.

✓ Друк статей у всеукраїнському журналі «Образ М», Науковому збірнику УВУ, участь у міжнародній конференції «Український Вільний Університет: традиції та визначні постаті», присвячена 80-річчю діяльності УВУ в Німеччині, 2025.

✓ Презентація добірки широкому німецькому загалу на 80-річчя святкування УВУ в Німеччині.

✓ Проведення курсу лекцій для магістрантів і докторантів на тему «Галерея видатних постатей в Художньому фонді, архівах УВУ: погляд крізь призму мистецтва»

✓ Рішення юридичних питань що до скульптурної спадщини Григорія Крука, живопису Емми Андієвської.

✓ Розробка майбутньої стратегії мистецької виставкової діяльності, популяризації та поповнення фонду.

Попри війну стало можливе переосмислення, відновлення цінної колекції та «повернення Україні» імен мистців еміграції, геніїв свого часу, знання про унікальні сторінки їх життя на чужині та вміння нести рідну культуру світові. Ми зробили важливий крок назустріч, ознайомиш вас з частиною колекції Українського Вільного Університету, що є культурною оазою в Європі та має виключну історичну й мистецьку цінність.

References

- Andiievska, E. (2017). *Tvory z koleksii istoryko-etnografichnoho muzeiu "Boikivshchyna" v Sambori* [Works from the collection of the historical-ethnographic museum "Boikivshchyna" in Sambir] [Album "Logos"]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Andiievska, E. (2019). *Pharos: Poeziia* [Pharos: Poetry]. Drukarskyi Dvir Oleha Fedorova. [in Ukrainian]
- "Arka" Ukrainka trybuna dodatkov. (1947). *Literatura. Mystetstvo, Krytyka* [Literature. Art, Criticism], No. 1–5. Munich. [in Ukrainian]
- Boyko, O. (Comp.). (2023). *Prosvitnytstvo ta mystetska diialnist. Ukraina, Yevropa, Aziia 2000–2023: Mystetskyi al'bom* [Enlightenment and artistic activity. Ukraine, Europe, Asia 2000–2023: Art album] (M. Stepanenko, Author). Kremenichuk: Vydavnytstvo "Novabuk". [in Ukrainian]
- Erzhabkova, B. (2011a). *Dialoh kultur. Ukraina-Chekhiia-Nimechchyna* [Dialogue of cultures. Ukraine-Czech Republic-Germany] (Vol. 1). Kremenichuk: "Prohrafika". [in Ukrainian]
- Erzhabkova, B. (2011b). *Dialoh kultur. Ukraina-Chekhiia-Nimechchyna* [Dialogue of cultures. Ukraine-Czech Republic-Germany] (Vol. 2). Kremenichuk: "Prohrafika". [in Ukrainian]
- Franko, I. (1973). *Ripa* [Turnip] (H. Mazepa, Illus.). Biblioteka dlia ditei "Moia knyzhechka", Issue No. 48. "Yevshan-Zillia". [in Ukrainian]
- Gavrylenko, T. (n.d.). *Metodychni vказivky do doslidzhennia suchasnoi istorii pochatkovoï osvity v Ukraini* [Methodological guidelines for researching modern history of primary

- education in Ukraine] [Unpublished manuscript]. T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium". [in Ukrainian]
- Havrylenko, T. (2025). *Metodychni vkazivky do doslidzhennia suchasnoi istorii pochatkovoi osvity v Ukraini* [Methodological guidelines for researching the modern history of primary education in Ukraine]. *Naukovyi zbirnyk UVU* [Scientific collection of the UFU], Vol. 26, pp. 148–[page range if known]. [in Ukrainian]
- Kokosh, A. (2021). *Instytutsiine stanovlennia Ukrainskoho Vilnoho Universytetu v Bavarii. 1945–1950* [Institutional formation of the Ukrainian Free University in Bavaria. 1945–1950]. Munich. [in Ukrainian]
- Kotsur, A. P., & Teres, N. V. (Eds.). (2007). *Postati nauky i kultury Ukrainy: Narysy pro zhyttia ta diialnist* [Figures of science and culture of Ukraine: Essays on life and activity]. Knyhy – XXI. [in Ukrainian]
- M., M. (n.d.). *Ukrainska emihratsiia v Nimechchyni* [Ukrainian emigration in Germany]. In *Narodnyi kalendar na zvychainyi rik 1949* [People's calendar for the ordinary year 1949]. Paris. [in Ukrainian]
- Mazepa, H. (1882a). *Sviatoslav Hordynskyi, Volodymyr Popovych* [Sviatoslav Hordynskyi, Volodymyr Popovych] [Album]. Ukrainian Free University. [in Ukrainian]
- Mazepa, H. (1882b). *Kataloh vystavky* [Exhibition catalog] (E. Andiiivska, Author). Ukrainian Free University. [in Ukrainian]
- Natsionalnyi muzei u Lvovi. (2001). *Ivan Trush (1869–1999): Materialy konferentsii* [Ivan Trush (1869–1999): Conference materials]. Lviv. [in Ukrainian]
- Ofitsiina storinka v Facebook prof. Tamary Hundorovoi* [Official Facebook page of Prof. Tamara Hundorova]. [in Ukrainian]
- Patzke, U., Szafoval, M., & Yaremko, R. (Eds.). (2011). *Universitas Libera Ucrainensis 1921–2011*. Munich. [in Ukrainian]
- Tkachenko, V. Y. (1998). *Narbutivka i Narbuty: Naukovo-publitsystychnyi narys* [Narbutivka and Narbuty: Scientific-publicistic essay]. Sumy: VVP "Mria-1" LTD. [in Ukrainian]
- Trush, I. (1931). *Ukrainske malarstvo* [Ukrainian painting]. Rukh. [in Ukrainian]
- Trush, I. (2005). *Tvory z pryvatnykh kolektsii* [Works from private collections] [Album]. Lviv: Instytut kolektsionerstva ukrainskykh mystetskykh pamiatok pry NTSh; Kyiv: Oranta. [in Ukrainian]
- Ukrainian Free University. (2022). *Naukovyi zbirnyk UVU: Sviatkove vydannia do 100-richchia universytetu* [Scientific collection of the UFU: Festive edition for the 100th anniversary of the university] (Vol. 24). Munich. [in Ukrainian]
- Yaniv, V. (1975). *Zhyttia* [Life] (H. Mazepa, Illus.). Obiednannia Ukrainskykh Pysmennykiv "Slovo". [in Ukrainian]
- Yerzhabkova, B. (2011). *Dialoh kultur. Ukraina-Chekhiiia-Nimechchyna* [Dialogue of cultures. Ukraine-Czech Republic-Germany] (Vols. 1–2). Kremenichuk: "Prohrafika". [in Ukrainian]